

Türkiye’de Alevî/Nusayrî Önderlerinin Eserlerinde İnanç Konularına Yaklaşım

İlyas Üzüm*

Approaches to Faith in the Works of Alawi/Nusayri Leaders in Turkey

The Alawi Nusayris, whose beliefs are based on the esoteric interpretation of Islam, adopted the principle of “secrecy” for social and historical reasons. Despite this principle, Nusayri leaders in Turkey published more than twenty books. However, none of these works utilized authentic sources, including the *Kitab al-Majmu*, which is considered to be the sacred text of the group. Their works thus fail to represent the authentic views of Nusayris on issues such as the divine nature of Ali, the declaration of faith (*kalimat al-shahada*), and creation.

İbn Nusayr en-Nemîrî'nin (ö. 270/883) liderliğinde IX. yüzyılda aşım Şîi bir fırka olarak ortaya çıkıp X. yüzyılda Hüseyin b. Hamdân el-Hasibî (ö. 346/957?) tarafından geliştirilen, Büveyhî, Karmatî, Selçuklu ve Osmanlılar zamanında içe kapanarak varlığını devam ettiren bir mezheptir. Bugün Suriye ve Lübnan'ın bazı bölgeleriyle Türkiye'nin Hatay, Adana, Mersin illeri ve bunların sınırlı sayıda ilçe ve köylerinde hayatiyetini sürdürmektedir. İslâm'ın tarih boyunca genel çoğunluk tarafından anlaşılıp yaşanan yorumundan farklı anlayışlara sahip olan ve tamamıyla bâtinî bir karakter taşıyan mezhep, öteki bâtinî fırkalar gibi gizliliğe büyük önem verir. Bu yüzden haklarında geniş bilgilere ulaşılamamış, XIX. yüzyıldan sonra bazı otantik Nusayrî metinlerinin elde edilip yayımlanmasıyla birlikte mezhebin inanç ve ibadet anlayışına dair sağlıklı bilgiler ortaya konabilmıştır.

Kaynaklarda etnik yapıları ve tarihî geçmişleriyle ilgili farklı değerlendirmeler bulunan Türkiye Nusayrîleri, XVI. yüzyıldan itibaren çeşitli sebeplere dayalı göçlerle adı geçen bölgelere yerleşmiş olup, bugün tahminen yarısı Hatay'da olmak üzere 700-800.000 civarında nüfusa sahiptir. Kullandıkları mahallî dil dolayısıyla “Arap”

* Dr. İlyas Üzüm, İslâm Araştırmaları Merkezi.

veya “Arap uşağı”, öteden beri ziraatçılıkla uğraşmaları dolayısıyla çiftçi anlamında “fellâh”, mezhebî bakımından I. Dünya Savaşı'ndan sonra “Alevî” diye anılan söz konusu grup dinî kimlikleri yönünden Nusayrî diye bilinmektedir. Bugün hem kendileri hem de başkaları tarafından Alevî diye anılmakla birlikte, Anadolu Alevileri'nden farklı olduklarını göstermek için bazı yayımlarında Alevî-Nusayrî terimini kullanmaktadırlar.

Günümüz Nusayrîliği'nin sacayağından birini teşkil eden Türkiye Nusayrîliği konusunda ilk çalışma Bahâ Said (ö. 1939) tarafından yapılmıştır. Nusayrîler'in yaşadığı bölgelerde bir ölçüde alan araştırması esaslarına dayalı olarak yapılan bu çalışma 1927 yılında neşredilmiş,¹ ayrıca Adana Türk Ocağı'nda konferans olarak sunulmuştur. İkinci çalışma Hatay'ın Türkiye'ye iltihakı akabinde Hasan Reşit Tankut tarafından 1938'de gerçekleştirilmiş olup² eserde Nusayrîler'in etnik kökenleri üzerinde durulmuştur. 1973 yılında Ahmet Turan tarafından yapılan doktora çalışmasında³ ise Türkiye Nusayrîliği'nin Hatay bölgesine yoğunlaşmıştır. Bu arada çeşitli ansiklopedilerde ve İslâm mezhepleri tarihi çalışmalarında Nusayrîlik hakkında genel bilgiler verilmiş, ilâhiyat fakültelerinde ise lisans çalışmaları yapılmıştır.⁴ 1980 ve 90'lı yıllarda Anadolu Alevîliği'yle ilgili “yayın patlaması” olurken Nusayrîlik hakkında, ancak birkaç kitap yayımlanabilmiştir. Bunlardan biri Ömer Uluçay'ın çalışması olup yazar hem genel Nusayrîlik hem de Türkiye Nusayrîliği ile ilgili ulaşabildiği bilgileri derlemiştir.⁵ Diğer bir çalışma ise Abdülhamit Sinanoğlu'nun vaktiyle bir Nusayrî şeyhi iken sonradan bu mezhepten ayrılıp hristiyanlaşan Süleyman el-Âzenî'nin (ö. 1863) *el-Bâkûrâ* isimli kitabının muhtasar bir tercümesi ile Antakya'da bir Nusayrî şeyhi ile yapılan mülâkattan ibaret eseridir.⁶

Türkiye Nusayrîliği ile ilgili en önemli çalışmalar şüphesiz ki Nusayrî önderleri tarafından yazılmış eserlerdir. Burada esas itibariyle söz konusu eserlerin inanç konularına yaklaşımı incelenecektir. Temel inançlarını “sır” addedip gizliliği ilke edinen ve başkalarına “sırları” aktarmayı en büyük suç sayan Nusayrîlik'te bugün nasıl bir dizi kitap yazılabilmektedir? Dinî kitaplar yazarak Nusayrî önderleri mezhebin “gizlilik” prensibini bizzat kendileri ihlâl mi etmektedir? Eğer ihlâl söz konusu değilse yazılan eserlerde inanç konuları nasıl ele alınmaktadır? Makalede söz konusu eserler hakkında bilgi verildikten sonra bu soruların cevabı aranacaktır.

1 Bahâ Said, “Anadolu'da Gizli Mâbedlerden: Nusayrîler ve Esrâr-ı Mezhebiyeleri”, *Türk Yurdu*, Kânunîsâni, V (1927), s. 6-27.

2 Hasan Reşit Tankut, *Nusayrîler ve Nusayrîlik Hakkında*, Ulus Basımevi, Ankara 1938.

3 Ahmet Turan, *Les Nusayrîs de Turquie dans la Region D'Hatay*, doktora tezi, Sorbon Üniversitesi (1973).

4 Ömek olarak bk. Murat Bozgaç, *Tarsus ve Çevresindeki Nusayrîler'le Mülakat*, Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Ktp., nr. 22910 (1983); Ceyhan Saraç, *Nusayrîlik*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Ktp., nr. 15724 (1984).

5 Ömer Uluçay, *Arap Alevîliği*, Adana 1996.

6 Abdülhamit Sinanoğlu, *Nusayrîler'in İnanç Dünyası ve Kutsal Kitabı*, Konya 1997.

A) Türkiye’de Nusayrî Önderlerinin Yazdığı Eserler

Nusayrîlik temel karakteristiği bakımından gizliliğe dayandığı için tarih boyunca kendileri tarafından yazılan eser, oluşturulan divan ve kitaplaştırılan tartışmalar başkalarından daima uzak tutulmuştur. Bu, şüphesiz Türkiye Nusayrîliği için de böyle olmuştur. Adana doğumlu olmakla birlikte daha sonra Suriye’ye geçip orada yaşayan M. Emin Galib et-Tavîl’in (ö. 1932) konunun tarihi geçmişine ayırdığı *Târihu’l-Aleviyyîn* isimli eseri⁷ dikkate alınmazsa Türkiye’deki Nusayrî önderleri birkaç istisna dışında 1990’lara kadar hiçbir eser kaleme almamışlardır.

Mahallinde yaptığımız araştırmalarda elde ettiğimiz bilgilere göre 1950’lerden sonra modern eğitim kurumlarında okuyan genç kuşaklardan Nusayrîliği sorgulayanlar artmış, 1960’larda Nusayrîler’ce “kutsal” sayılan ve “Kamerî” kolu mensuplarının da Ali’nin mekânı kabul edilen “ay”a insanoglunun ayak basmasıyla birlikte bunun gerçekleşebilir bir olay olup olmadığı konusunda tartışmalar başlarken, 1970’lerden sonra gençlerin çok önemli bir bölümü kendilerini “sol” dünya görüşü içinde bulmuştur. Bu çerçevede devam eden gelişmeler geleneksel inançları büyük ölçüde tahrip etmiş, ne şeyhler ne de aydınlar tarafından söz konusu inançları müdafaa ya da yenilemeye yönelik eser yazılmıştır.

Diğer taraftan eğitim kurumlarından alınan pozitivist yaklaşımlarla gelenek içinde “lâhûtüleştirilen” ay, güneş ve göğe dair astronomi bilgilerinin ortaya koyduğu çelişkiler özellikle genç kuşakları ciddi şüphelere sürüklerken, çevrede hâkim olan “Ehl-i sünnet” temelli anlayışlara sahip kesimlerin kendilerine yönelttikleri olumsuz tavırlar her şeye rağmen “kimlik”in bir parçası olduğu için “geleneğe bağlılığı” beslemiş, başta bayramlar ve adaklar olmak üzere bazı ritüeller devam ettirilmeye çalışılmıştır. Ancak burada da birtakım problemler ortaya çıkmış, söz gelimi Nusayrîlik için önemli adedilen “Gadîr bayramı”nın müslüman çoğunluk tarafından kutlanmayışı hem yeni yetişen nesillerin kuşkularına hem de hâkim çevreye mensup olanların tenkitlerinin tekrarına yol açmıştır. Bu sebeple ilk kitap 1975 yılında anılan konuyla ilgili olmak üzere telif edilmiştir.⁸

1980’lerden sonra içerik olarak aralarında ciddi farklılıklar bulunmakla birlikte kendileri gibi aynı adla anılan Anadolu Alevîleri’nin dernekleşmeye başlaması, seslerini yükseltmeleri toplumda bazı kıpırdanmalara yol açmış, söz konusu grupla dar çerçeveli ilişkilere girilmiş, bazı şeyhlerle röportajlar yapılmış,⁹ ancak yine de yayım faaliyetlerine girişilmemiştir.

Diğer taraftan, Nusayrîler’den belli sayıda işçinin Almanya’ya gitmesiyle birlikte işçilerin orada diğer inanç gruplarıyla karşılaştırıldığında kitap ve kaynaktan büyük ölçüde mahrum oldukları ortaya çıkmıştır. Bu durum bir Nusayrî önderini harekete

7 Lazkiye’de 1924 yılında basılan eser İsmail Özdemir tarafından Türkçe’ye tercüme edilmiştir (*Arap Alevîleri’nin Tarihi Nusayrîler*, Çivi yazılan, İstanbul 2000).

8 bk. Selim Sönmez, *Gadîr Bayramı ve Hz. Ali*, Antakya 1975.

9 Meselâ bk. Seyfi Can, “Türkiyeli Arap Alevîleri”, *Kervan*, (1994), s. 17-19.

geçirmiş, daha çok yurt dışındaki mezhep mensuplarına hitap etmek üzere 1981'de genel nitelikli bilgiler veren bir eser kaleme almıştır.¹⁰

Bilindiği gibi 1960 ve 70'li yıllardan sonra toplumun önemli bir bölümünün benimsediği "sosyalist", yer yer de "materyalist" görüşler 1990'larda Doğu Bloku'nun yıkılmasıyla birlikte sorgulanmaya tâbi tutulmuştur. Bu süreçte Anadolu Alevîleri'nin özellikle de aydınları geleneğe dönüp bunu "sol dünya görüşüyle" yeniden inşa etmeye dönük çalışmaları yapmışlar, fakat sonuçta Anadolu Alevîleri ile paralellığı andıracak hiçbir hareketlilik ortaya çıkmamıştır. Özellikle aydın kesim dinî inançlar konusunda ilgisizliğini ve suskunluğunu sürdürmüştür. Ancak 1990'lardan itibaren "Alevî" kimliğinin giderek güçlendirilmeye çalışılması bazı şeyhleri harekete geçirmiş ve peyderpey eserler kaleme alınmaya başlanmıştır.¹¹

Öte yandan Adana'da doktorluk yapmakla birlikte Alevîlik ve Bektaşîlik hakkında derleme çalışmaları bulunan Ömer Uluçay, Nusayrîlik'le ilgili yukarıda sözü edilen kitabından sonra bu konudaki çalışmalarını geliştirmek üzere Nusayrîlik'le ilgili, bir "soru cetveli" oluşturarak cevaplandırılmak üzere Hatay, Adana ve Mersin'de bulunan bazı Nusayrî önderlerine göndermiştir. Uluçay çalışmalarını henüz tamamlayamamış, kendisine cevap veren şeyhlerden üç tanesi bu cevapları müstakil kitap olarak neşretmiştir.¹²

10 Mahmut Nedim Turhaner'in *Din Nedir?* (1981, baskı yeri yok) isimli bu eseri, önsözde belirtildiğine göre "gerçek müslümanlık" anlatılmak üzere kaleme alınmıştır. Mehmet Ay tarafından neşredilen eserin isteme adresindeki Köln kaydından kitabın Almanya'da çalışan Nusayrîler için yazıldığı anlaşılmaktadır.

11 Bu dönemde kaleme alınan eserler şunlardır:

- a) Sabahattin Sonay, *Kur'an Işığında İslâm ve Gerçek Alevîlik* (baskı yeri yok), Öz Akdeniz Matbaası, 1991.
- b) Mehmet Tefik Özezen, *Basında Diyanet Olayı ve Alevîlik*, Adana 1992.
- c) Selim Sönmez, *Alevîlik Nedir?*, Antakya 1993.
- d) Mahmut Reyhani, *Gölgesiz Işıklar I-IV*; I, *Alevîlik ve Öncesi*, Can Yayınları, İstanbul 1994; II, *Tarihte Alevîler*, Can yayınları, İstanbul 1995; III, *Mezhepte Alevîler*, Can Yayınları, İstanbul 1997; IV, *Haksızlık ve Haklılık*, Can yayınları, İstanbul 2000.
- e) Şerafettin Serin, *Allah'ın Dini İslâm Peygamberlerin ve Ehl-i Beyt'in Dinidir/ Halife ve Mezheplerin Getirdikleri Değişiklikler*, Adana 1995.
- f) a. mlf., *Allah ve Ehl-i Beyt'in Tanıtımı/ Alevîler, Nusayrîler ve Şiitler Kimlerdir?*, Adana 1995.
- g) Nasreddin Eskiocak, *İlk Alevî Kimdir?*, Can Yayınları, İstanbul 1996.
- h) Memet Mullaoğlu, *Alevîliğin Gerçeği*, Antakya 1996.
- ı) Şerafettin Serin, *Kur'an-ı Kerim'den İlmihal Açıklama*, Adana 1997.
- j) Nasreddin Eskiocak, *Yaratıcının Azameti ve Kur'an'daki Reenkarnasyon*, İstanbul 1997.
- k) Memet Mullaoğlu, *İnsan Kitaptır Ali Kur'an'dır*, Antakya 1997.
- l) Mahmut Nedim Turhaner, *Allah'ın Mezheplerle Mücadelesi* (baskı yeri yok), 1997.
- m) Şerafettin Serin, *İslâm Dininin İç Yüzünde Alevî Nusayrîler*, Adana 1998.
- n) Safaeddin Aksoy, *İmam Ali İbni Ebu Talip'in Faziletleri ve Yüce Menkıbeleri*, İstanbul 1998.
- o) Memet Mullaoğlu, *Kutsal Kitaplarda Beşlerin Sırları ve Ehl-i Beyt*, Antakya 1999.
- ö) Şerafettin Serin, *Ehl-i Beyt*, Adana 2000.

Sözü edilen bu kitaplardan başka bir kaynakta adı geçen fakat ulaşamadığımız İbrahim Ay'a ait 1992 yılında basılan ve elli sekiz sayfalık bir hacme sahip olan *Yüce Allah, Özel Bilgiler ve Nusayrîler* isimli kitapçığın varlığına da işaret edilmelidir.

12 Bu eserler şunlardır: Memet Mullaoğlu, *Nusayrîlik Hakkında İddia, İsnad ve İftiralar ile Cevapları*, Antakya 1998; Şerafettin Serin, *Ehl-i Beyt İzinde Alevî Nusayrîler*, Adana 1999; Mustafa Bedir Sonay, *Alevîlik Hakkında*, basım yeri yok, ts.

Burada kısmen farklı bir kitaptan da söz etmek gerekir: Mersin Nusayrîleri şeyhlerinden Abdülkerim Kurtuluş, babası Şeyh Yûsuf Esîr’in Fransızlar tarafından esir alındıktan sonra, olağan üstü olaylarla esaretten kurtuluşunu anlatan şiirleri, babasının hâtırası için yayımlamıştır.¹³

Birkaçı dışında 1990 sonrası yazılan yirmiyi aşkın eserin tamamı, şeyh ailesine mensup olup halen şeyhlik yapan kimseler tarafından telif edilmiştir. Bunlardan en çok telifi olan Şerafettin Serin ile Memet Mullaoglu’dur. Onları Mahmut Reyhani, Nasreddin Eskiocak ve Mahmut Nedim Turhaner izlemektedir. Eserlerde müelliflerle ilgili verilen bilgilere bakıldığında şeyhlerin genellikle ilkokul mezunu oldukları, içlerinde yüksek öğretim mezunlarının bulunmadığı, hepsinin de kendilerini gelenek içinde yetiştirdikleri görülmektedir.

B) Eserlerin İnanç Konularına Yaklaşımı

Nusayrî önderlerinin inanç konularına yaklaşımını ortaya koymak için önce eserlerde kullanılan kaynakların Nusayrîliğin temel kaynaklarıyla örtüşüp örtüşmediğine değinilecek, daha sonra da mezhebin “ana kaynağı” dikkate alınarak, temel inançların bu kaynakta yansıtılan yaklaşımlarla irtibatı incelenecektir.

1. Kullanılan Kaynaklar

Ortaya çıktığı IX. asırdan itibaren günümüze kadar devam eden süreçte Nusayrî müellifleri birçok eser kaleme almıştır. Başta fırkanın kurucusu kabul edilen İbn Nusayr en-Nemîrî (ö. 270/883), fırkanın gelişiminde önemli rolü olan Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî (ö. 346/957 (?)) olmak üzere Ali b. İsâ el-Cisrî (ö. IV/X. asır), Ebû Saîd Meymûn b. Kâsım et-Taberânî (ö. 426/1034), Hasan b. Mezkûn es-Sincârî (ö. 646/1248 (?)), İbrâhim et-Tûsî (ö. 750/1349 (?)), Hasan el-Acrûd el-Aynî (ö. 836/1432), Muhammed b. Yûnus Kilâz (ö. 1011/1602), Hüseyin el-Ahmed Hemmîn (ö. 1295/1878) gibi birçok âlim çeşitli eserler kaleme almışlardır. Abdurrahman Bedevî Nusayrî kaynaklarından söz ederken ilk dönemlerden başlayarak XIX. asrın sonlarına kadar elli civarında Nusayrî müelliften ve bunların 120’yi aşkın eserinden söz etmekte ve bu eserlerin çoğunluğunun Fransa’da Bibliotheque Nationale’de bulunduğunu belirtmektedir.¹⁴

Süpheşiz 100’ü aşkın Nusayrî kaynağı içerisinde en önemli kitap Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî’ye izâfe edilen *Kitâbü'l-Mecmû*’dur. On altı sûreden meydana gelmiş olan eser Ali b. Ebû Tâlib’in söz ve emirlerini, Nusayrîler’in temel inançlarını içine almaktadır. Eser Nusayrîler için dinî eğitim ve ibadet kitabıdır. Nusayrîler’in bizzat kendileri bu kitaba “dinin esas taşı” demektedir. Eser bütün Nusayrî inançlarını içine aldığından Nusayrîliğe giriş merasiminde mezhebe girenlere tekrarlatılmaktadır. Nusayrîler eserin Hz. Muhammed tarafından diğer müslümanlara iletilmeksizin kendilerine

13 Abdülkerim Kurtuluş, *Şih İbrahim Esir’in Esaretten Kurtuluşu*, Mersin 2000.

14 bk. Abdurrahman Bedevî, *Târihu mezâhibi'l-İslâmiyyin*, Dârü'l-ilm, Beyrut 1973, II, 427-440.

bağışlanmış olduğuna, kitabın "on iki nakîb" ve "yirmi dört necîb"e geceleyin Mekke yakınlarında Mina vadisinde Akabe mevkiinde verildiğine inanmaktadır.¹⁵ Yaptığımız alan araştırmalarında –tabii olarak– bugün de Türkiye'deki Nusayrî toplumu için *Kitâbû'l-Mecmû*'un önemini koruduğu, mezhebe giren erkek gençlere okutulup telkin edildiği teyit edilmiştir.

Türkiye'deki Nusayrî önderlerinin yazdığı kitaplarda gerek diğer otantik kaynakların gerekse temel kaynak konumundaki *Kitâbû'l-Mecmû*'un kullanılıp kullanılmadığı, kullanıldıysa ne ölçüde kullanıldığı önemlidir. Ancak bu konuda karşımıza şaşırıcı bir manzara çıkmaktadır. Günümüz Nusayrî önderlerinin yazdığı eserler amatör çalışmalar olmakla birlikte, bazıları yer yer kaynaklara atıf yapmakta, bazıları da yararlanılan eserlerin bibliyografyasına yer vermektedir. Ne var ki –özel durumu olan bir eser hariç–¹⁶ bunların hiçbirinde yukarıda sözü edilen Nusayrî kaynaklarına atıf yoktur.

Nusayrî önderlerinden Selim Sönmez kaleme aldığı iki kitabında çoğunlukla Sünnî hadis kaynaklarından *Sıhah-ı Sitte* ile bazı temel İslâm tarihi kaynaklarını, özellikle *Alevîlik Nedir* isimli ikinci kitabında da bunlara ilâve olarak Süleyman b. İbrâhim el-Kundûzî'nin *Yenâbü'l-mevedde* isimli eserini kullanmaktadır.¹⁷ Diğer bir Nusayrî önderi ise eserinin başında Kur'ân-ı Kerîm'e, temel hadis kaynaklarına, gerektiğinde İslâm tarihi kaynaklarına başvuracağını söyleyerek, dolaylı da olsa Nusayrî kaynaklarına başvurmayacağını¹⁸ ifade etmektedir.

Eserinin III. cildini Nusayrîliğe ayıran Mahmut Reyhani, bu cildin sonundaki yetmiş yakın eserden oluşan bibliyografyasında bir tek Nusayrî kaynağının dahi adını anmamaktadır. Reyhani birkaç Şîî eser hariç tamamıyla Sünnî tefsir, hadis ve tarih kaynaklarını kullanmaktadır.

Şerafettin Serin eserlerinin sonuna genellikle faydalandığı kitapların listesini vermektedir. Serin'in burada zikrettiği otuza yakın eserin çoğu Sünnî kaynaklar olup bir kısmı da İmâmîyye Şîasî'na aittir. Serin, Nusayrî müelliflerden Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî'nin on iki imamın hayatına ve onlarla ilgili rivayetlere tahsis ettiği, aslında yayımlanmış olan *el-Hidâyetü'l-kübrâ*'nın¹⁹ dışında hiçbir otantik eserden

15 Eserle ilgili geniş bilgi için bk. Ahmet Turan, "Kitâbû'l-Mecmû'un Tercümesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 1996, sy. 8, s. 5-18. Makalemizde Turan'ın tercümesinden yararlanılmakla birlikte eserin Arapça orijinali için Muhammed Ahmed el-Hatîb'in *el-Harekâtü'l-bâtınyye*'sinde bulunan neşir esas alınacaktır (Mektebetü'l-Aksâ, Amman 1404/1984, s. 400-410).

16 Özel durumu olan eser Abdülkerim Kurtuluş'un *Şih İbrâhim Esîr'in Esaretten Kurtuluşu* isimli eseridir. Esas itibarıyla bu eser topluma dinî konularda bilgi vermek maksadıyla değil, vefat etmiş bir şeyhin hâtırası şeklinde yazıldığı için eserde müellifleri verilmeden *Maârif, Kitâbü't-Tahmîs, Sîrât* gibi bazı klasik Nusayrî kaynaklarının ismi zikredilmektedir.

17 Süleyman b. İbrâhim el-Kundûzî'nin (*Yenâbü'l-mevedde*, nşr. Alâeddin el-A'lâmî, Müessesetü'l-a'lâ, Beyrut 1418/1997) eseri Nusayrîler tarafından ısrarla Sünnî kaynak olarak sunulmaktaysa da Âgâ Bü-zürg-i Tahrânî onun Şîî bir kaynak olarak sayılması gerektiğini (*ez-Zeria ilâ tesânifi's-Şia*, Dârü'l-advâ, Beyrut, ts., XXV, 290) ifade eder.

18 Sonay, *Kur'an Işığında İslâm ve Gerçek Alevîlik*, s. 2.

19 bk. Hüseyin b. Hamdân el-Hasîbî, *el-Hidâyetü'l-kübrâ*, Müessesetü'l-belâğ, Beyrut 1411/1991.

söz etmemektedir. Sözün geçen eser ise mahiyeti itibarıyla “gizli” addedilen ve başkalarına iletilmesi sakıncalı kabul edilen kitaplardan değildir.

Memet Mullaoglu kitaplarında bibliyografyaya yer vermezken metin içinde zaman zaman kaynak göstermektedir. Mullaoglu da genellikle Sünnî kaynaklarıyla bazı İmâmîyye Şîası kaynaklarından yararlanmakta, Nusayrî kaynaklarının ne ismini anmakta, ne de onlardan herhangi bir alıntı yapmaktadır.

Sözün edilmeyen diğer eserlere gelince onların da durumu anılanlardan farklı değildir. Bu eserlerde de gerek temel Nusayrî kaynaklarından gerekse ana kaynak durumundaki *Kitâbü’l-mecmû*’dan yola çıkılarak ortaya konmuş yoktur.

Açıkça ortaya çıkmaktadır ki, Nusayrî önderleri yazdıkları yirmiyeye aşkın eserde kendi temel kaynaklarına başvurmamış, hatta bir-ikisi dışında onlardan isim olarak bile söz etmemişlerdir. Oysa dinî önderlerde başta *Kitâbü’l-Mecmû*’ olmak üzere klasik Nusayrî kaynaklarının bulunduğu muhakkak olup mahallinde yaptığımız çalışmalarda da özel kütüphanelerini gösteren bazı şeyhlerde “otantik kaynaklar”ın yazma nüshaları müşahade edilmiştir.

2. Temel İnançların Ele Alınışı

Yukarıda temas edildiği üzere Nusayrîliğin birtakım otantik kaynakları bulunmakla birlikte temel kaynak *Kitâbü’l-Mecmû*’dur. Bütün Nusayrî gruplarca geçmişte ve günümüzde ana kaynak olarak kullanılan eser halen geçerliliğini korumaktadır. Kitap gerçekte Nusayrî toplumunun temel kutsal kitabı hükmündedir. Hatay, Adana ve Mersin’de yaptığımız saha çalışmalarında eserin Nusayrî olmayanlardan ısrarla uzak tutulduğu, onlara asla gösterilmediği, belli aşamalardan geçerek mezhebe girenlere ise ana kaynak olarak sunulduğu tespit edilmiştir.

Kitâbü’l-Mecmû’a bakıldığında Ali’nin ilâhlığı, kelime-i şehâdet, mâna-isim-bab üçlüsü ve yaratılış telakkisinin açık bir biçimde ortaya konduğu görülür. Burada söz konusu ana kaynak esas alınarak bu inançların nasıl ele alındığı ve Nusayrî önderlerinin yazdığı eserlerde bunların nasıl yansıtıldığı işlenecektir.

a) Ali’nin ilâhlığı

Kitâbü’l-Mecmû’da Ali’nin ilâhlığı oldukça açık ve vurgulu biçimde belirtilmektedir. el-Evvel adıyla anılan ilk sürenin ilk bölümünde Ali’ye sığınıldığı, Ali’den yardım istendiği ve Ali’den neşet edildiği²⁰ belirtildikten sonra ikinci sûrede “Ey Ali b. Ebû Tâlib! Ey her arzu edenin sevip dilediği, ey ulûhiyyeti ile ezeli olan, ey bütün yaratılmışların aslı! Sen bizim gizli ilâhımız, açık imamımızsın” denilerek²¹ Ali’nin zâhîrde imam, bâtında ilâh olduğu yalın biçimde dile getirilir. Üçüncü sûrede ezeliflik, günahları bağışlama, tövbe edenlerin tövbesini kabul etme²² gibi ilâhî sıfatlar Ali’ye

20 *Kitâbü’l-Mecmû*’, “el-Evvel”, s. 400.

21 a.e., s. 401.

22 a.e., s. 402.

izâfe edilir. On birinci sûrede “Sizin efendiniz Ali b. Ebû Tâlib’dir. Onu tanıyınız, onu tesbih ediniz, onu yüceltiniz. Bu sizin yaratıcınızdır. Rızkınızı verendir”²³ denilerek hamd ve tesbihin Ali’ye yapılması istenir. On ikinci sûrede “Ali b. Ebû Tâlib ezeldir, birdir, tekdir, sameddir, parçalanamaz, bölünemez, kısımlara ayrılamaz, sayılamaz. O benim ve sizin ilâhınızdır;”²⁴ on dördüncü sûrede ise “Ali b. Ebû Tâlib erkek ve kız kardeşten, baba ve anneden münezzehtir. Tek ve ebedî olarak mevcuttur. Örtüsü olmayan gizlidir” cümleleriyle Ali’nin ilâhlığı pekiştirilir.

Bu temel inancın Türkiye’deki Nusayrî önderlerinin yazdığı kitaplarda nasıl ele alındığına gelince öncelikle belirtilmelidir ki söz konusu eserlerde Ali en çok işlenen, üzerinde durulan ve tekrarlanan konudur. Bu yönüyle Türkiye’de Nusayrî yayımlarda merkezî konunun Ali olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak Ali’nin nasıl anlatıldığı, daha doğrusu Nusayrî kutsal kitabında olduğu gibi onun ilâhlık yönünün öne çıkartılıp çıkartılmadığı çok farklı bir görüntü arzeder.

Kronolojik olarak ilk kaleme alınan kitaplardan en son yazılana, Ali’yi doğrudan konu edinenlerden dolayı olarak ondan bahsedenlere kadar bütün kitaplarda Ali “beşerî” bir kimliğin sahibi olarak sunulur. Söz gelimi ilk yazılan eserlerin birinde “Hz. Ali Nasıl Bir Şahsiyet?” adlı küçük başlıkta “o, kahramanlığı, istikameti, adaleti, nezaheti, fesahati, belâgati ve en derin bilgisi ile tanınmış bir zattır” denilir. Aynı eserde daha sonra Ali’nin yiğitliği, Hz. Muhammed nezdindeki yeri, Hz. Ali hakkında vârit olan hadisler, Hz. Ali Kur’ân-ı Kerîm’de gibi başlıklarda Ali yine tamamına yakını Sünnî hadis kaynaklarında yer alan rivayetler çerçevesinde tasvir edilir.²⁵ Eserde Ali’nin tanrılığını yahut tanrısallığını çağrıştırmaya yönelik tek bir cümle bile yer almaz.

Diğer bir eserde ise Nusayrîliğin temelinin Şîlik olduğu²⁶ vurgulandıktan sonra Hz. Ali’nin hilâfet tartışmalarında hakkının yendiği fakat esas itibarıyla onun Hz. Muhammed’in Allah’tan alıp ümmetine tebliğ ettiği hakikatlerden ayrı bir düşünceye sahip olmadığı belirtilir ve kısmen başka bir bağlamda geçmekle birlikte “insanları tanılaştırmamanın ya da Tanrı ile özdeşleş(tir)menin kati sûrette Müslümanlık’la bağdaşmayacağı”²⁷ ifade edilir.

Ali’den söz ederken onun faziletleriyle ilgili rivayetlere geniş yer ayıran başka bir eserde ise “çağdaş Batılı filozoflardaki hikmet, mârifet, insan sevgisi, hak ve adalet konuları on üç asır önce Hz. Ali’de vardı”²⁸ denilir.

Mahmut Reyhani dört ciltlik eserinin III. cildinin çok önemli bir bölümünü Ali’ye tahsis eder. Günümüzün önemli Nusayrî şeyhlerinden olan Reyhani burada, kaynaklardaki “kardeşlik olayı, menzile hadisi, hakkın Ali’yle olması, Ali’nin ilim şehrinin

23 a. e., s. 407.

24 a. e., s. 408.

25 Sönmez, *Gadir Bayramı ve Hz. Ali*, s. 1-12.

26 Sonay, *Kur’ân Işığında İslâm*, s. 180.

27 a. e., s. 186-188.

28 Sönmez, *Alevilik Nedir*, s. 2-15.

kapısı olması, Ali’yi sevenin Muhammed’i sevmesi, Ali’nin dünyada ve âhirette önder olması” gibi otuz kadar olay ya da hadisi müstakil başlıklar halinde inceler,²⁹ fakat onun beşer üstünlüğüne yahut tanrılığına dair tek kelime etmez.

Nusayrî önderlerinden Şerafettin Serin diğer müellifler gibi Hz. Ali’nin beşerî kimliğine vurgu yapmakla birlikte “Nusayrîler’in Ali’yi tanılaştırıp tanılaştırmadıkları” sorusuna cevap verirken kısmen bu anlayıştan uzaklaşarak –çok kısa biçimde– Hz. Ali’nin beşer üstünlüğüne yönelik açıklamalar yapar. Serin, Hz. Ali’nin 40 arşın genişliğindeki hendeği atladığını, ağırlığı 60.000 veya 70.000 tonu bulan Hayber kapısını tek eliyle söktüğünü, 18 arşınlık kapıyı 40 arşınlık hendeğe köprü olarak kurduğunu, bunun onun gücüne delâlet ettiğini³⁰ söyler, ancak daha öteye geçerek Ali’nin tanrı olduğunu ifadelendirme istikametinde bir şey beyan etmez. Serin aynı eserinin bir başka yerinde yine Ali kelimesi ile ilâh kelimesini yan yana getirmeksizin fakat iştirak ettiğini de ima ederek Hz. Ali’nin beşer olmadığı yolunda rivayetler bulunduğunu, Hz. Muhammed’den “Ben ve Ali Allah’ın öz nurundan Âdem yaratılmadan 80.000 yıl önce Yüce Allah’ı tesbih ediyorduk” denildiğini kaydetmekle yetinir.³¹

Türkiye’de etkili Nusayrî şeyhlerinden Nasreddin Eskiocak ise eserinde Hz. Ali’nin faziletleriyle ilgili kaynaklarda yer alan bazı rivayetleri aktardıktan sonra ilâhî sırların Hz. Ali’de toplandığını, bir rivayette belirtildiği üzere Hz. Muhammed’in “Hz. Âdem yaratılmadan bin sene önce benle Ali bir nur idik ve arşın altında Yüce Allah’ı tesbih ediyorduk” buyurduğunu, başka bir rivayetinde “Âdem çamur ile su arasında iken ben peygamber idim” dediğini, Hz. Ali’nin “Ben be harfinin noktasıyım” sözünü söylediğini ifade ederek Ali’nin beşer üstünlüğüne küçük çaplı göndermeler yapar. Eskiocak daha sonra bu görüşleri teyit etmek üzere Mevlânâ’nın Hz. Ali’yle ilgi sözlerinden bazı nakiller yapar. Bu sözlerde Mevlânâ, Ali’nin birlik konağının âlemi olduğu, onun iptidasız evvel sonsuz âhir olduğu, Âdem’in toprağının onun nurundan şekillendiği, onun vergisiyle Meryem’e arkadaş olup İsa’nın vücuda geldiği, onun Allah ile içli-dışlı olduğu gibi hususlar üzerinde durur. Ancak Eskiocak “bu konuda âriflerin itikadını takdim etmekle yetiniyoruz” diyerek daha öteye yönelik söz söyleyemeyeceğine işare eder.³²

Memet Mullaoglu da “Ali’nin Kur’an olduğu” düşüncesini başlığına taşıdığı eserinde Ali hakkında uzun bilgiler verir. Şeyh, İnsan sûresinin Ehl-i beyt’in diğer üyeleriyle birlikte Hz. Ali hakkında indiğini, onun Firdevs’in üstündekilerle yerin yedi kat altındakileri bildiğini, onun Kur’an’ın zâhirine ve bâtınına vakıf olduğunu, Peygamber’in Ali’nin üstünlüğüne dair birçok hadis söylediğini, Alevî Nusayrîler’in bir kısmının Ali’yi tanılaştırdıkları yolundaki görüşlerin yanlış olduğunu, gerçekte kendilerinin Ali’deki inkâr edilemeyen keramet, karakter, ilim ve faziletteki üstünlüğü itiraf

29 Reyhani, *Gölgesiz Işıklar*, III, 15-76.

30 Serin, *Ehl-i Beyt İzinde Alevî Nusayrîler*, s. 81-82.

31 a.e., s. 116.

32 Eskiocak, *İlk Alevî Kimdir*, s. 41-47.

eden müslüman grubu olduklarını, meselenin asla Ali'yi ilâhlaştırmaya varmadığını, aksine temel anlayışın derin bir Ali sevgisinden ibaret bulunduğunu³³ ifade eder. Mullaoğlu başka bir kitabında kendisine yöneltilen ve Alevîler'in Ali'yi "tek, her yerde ve her zaman nâzır, ışıkların ışığı, bütün duran ve yürüyen yıldızların ışığını kendisinden aldığı kaynak, kayaların ufalanması, denizlerin ve bütün işlerin var oluşu emrine bağlı olan merci" şeklindeki algılamayı kabul edip etmedikleriyle ilgili soruya cevap verirken "bu sözleri biraz abartılı da olsa kabul ediyoruz. Ancak bu kabullenişimizin ilâhlık vasfında anlaşılması gerekir. Bu telâfisi imkânsız bir hata olur"³⁴ diye cevaplandırır. Aynı kitapta Alevîler'in Ali'yi ilâhlaştırdıkları şeklinde anlayışın iftira olduğunu belirten Mullaoğlu, Hz. Ali'de olağan üstü güç bulunduğuna inandıklarını, ama bu gücün Allah'tan kaynaklandığını kabul ettiklerini tekrarlar.³⁵

Nusayrî şeylerden Mahmut Nedim Turhaner ise Hz. Ali'yle ilgili hadis kaynaklarında geçen rivayetleri sıraladıktan sonra Hz. Peygamber'in "Ağaçlar kalem, denizler mürekkep, insanlar ve cinler de kâtip olsa Ali'nin keramet ve faziletlerini saymakla bitiremez" buyurduğunu nakleder.³⁶ Yazar, bunun ötesinde Ali'ye beşer üstü konum vermeye dönük hiçbir ifadede bulunmaz.

Diğer Nusayrî şeyhleri de aynı yolu izleyerek Ali hakkında vârit olan hadisleri zikredip onun Allah katında ve Peygamber nezdinde "üstün bir şahsiyet" olduğunu ittifakla beyan ederler. Ayrıca onun ulûhiyeti hakkında gerçek inançlarını ortaya koymaya yönelik hiçbir teşebbüs sergilemezler. Hatta kendilerine "Ali'ye verdikleri ilâhlık" konusunda soru veya itiraz yöneltildiğinde bunları, kaynaklarının verdiği bilgiler istikametinde açıklamaya yanaşmaz, aksine yaygın İslâmî anlayış çerçevesinde kanaat beyan ederler. Bazı önderler özel bir şekilde dikkat çekerek Nusayrî-Alevîler'in Hz. Ali'ye imamlık ve hilâfet dışında hiçbir makam vermediklerini dile getirirler.³⁷

Görüldüğü gibi müellifler *Kitâbü'l-Mecmû*'da yer aldığı şekliyle Hz. Ali'nin tanrılığı yönünde hiçbir açık bir beyanda bulunmamaktadır. Ancak üç şeyh, onun ilâhlığını gündeme getirmeksizin Ali'nin beşer üstü bazı yönlerine gönderme yapmakla yetinir.

b) Kelime-i Şehâdet

Genel İslâmî anlayışta kelime-i şehâdetle dile getirilen Allah'ın varlığı, birliği ile Hz. Muhammed'in peygamberliğine tanıklık etmek aslında iman esaslarının iki ana umdesini ifade eder. Bu noktadan bakıldığında kelime-i şehâdetin birinci umdesi olan Allah'ın varlığı ve yüceliği bütün Nusayrî yayımlarında açıkça yer alır. Nasreddin Eskiocak'ın *Yaratıcının Azameti ve Kur'ân'daki Reenkarnasyon* kitabının ilk

33 Mullaoğlu, *İnsan Kitaptır Ali Kur'an'dır*, s. 110-130.

34 a.mlf., *Nusayrîlik Hakkında İddia, İsnad ve İftiralar ile Cevapları*, s. 27.

35 a.e., s. 30, 36.

36 Turhaner, *Allah'ın Mezheplerle Mücadelesi*, s. 63.

37 bk. Sonay, a.e., s. 24.

bölümü tamamen Allah'ın varlığını ispatlamaya yönelik olarak kaleme alınmıştır. Ancak mezhebin otantik ulûhiyyet anlayışında Allah'ın daha önce yedi defa hulûl ettiği, son hulûlün Ali'de gerçekleştiği fikri³⁸ ise tanıtımı yapılan eserlerin hiçbirinde geçmediği gibi bazı eserlerde de ısrarla Alevîler'in hulûl nazariyesine inanmadıkları belirtilir.³⁹

Kelime-i şehâdetin ikinci umdesi olan Hz. Muhammed'in nübüvvetine gelince bu da Nusayrî önderlerinin yazdığı kitapların hepsinde açıkça ortaya konur. Ayrıca çeşitli konular işlenirken sık sık onun hadislerine başvurulur.

Esas itibarıyla burada önem taşıyan husus bir kalıp halinde kelime-i şehâdetin nasıl aktarıldığıdır. *Kitâbü'l-Mecmû'*da kelime-i şehâdet "Ben şehâdet ederim ki Ali b. Ebû Tâlib'den başka ilâh yoktur, övülmüş Muhammed'den başka hicap yoktur, kendisine yönelen Selmân-ı Fârisî'den başka bab yoktur" şeklinde yer alır.⁴⁰ Bu ifade söz konusu yayımda bu haliyle yer almakta mıdır, daha doğrusu en azından kelime-i şehâdetten söz edilen sayfalarda bu kalıbın geçtiği yerler var mıdır?

Hemen belirtmelidir ki yirmi civarındaki eserin hiçbirinde kelime-i şehâdetin bu şekilde nakledilmesi söz konusu değildir. Aksine eserlerde iman esasları genel İslâmî telakkilere uygun olarak sıralanır ve bu konuda kuşku uyandıracak hiçbir imada bulunulmaz. Söz gelimi Mahmut Nedim Turhaner bu bağlamda Allah'ın varlığı ve yüceliğinden bahsettikten sonra O'nun gönderdiği bütün peygamberlerin ve peygamberlerine indirdiği kitapların hak olduğunu, kezâ meleklerle ve âhiret gününe inanılması gerektiğini, ancak bu suretle müslüman olunabileceğini kaydeder.⁴¹

Eserinin "Kelime-i Şehâdet" başlığını taşıyan bölümünde Şerafettin Serin, kelime-i şehâdeti Allah'ın emriyle Hz. Muhammed'in ifadelendirdiğini belirtir ve burada yer alan "Allah'ın varlığı ve birliği ile Peygamber'inin risâletini" hem dil ile söylemek hem kalp ile tasdik etmek hem de ruhen bunlara teslim olmak gerektiğini söyler.⁴²

Aynı yazar Nusayrîlik'te "Ben Ali'den başka ilâh bulunmadığına şehâdet ederim" şeklinde şehâdetleri bulunup bulunmadığı sorusunu cevaplandırırken "Nusayrîler Hz. Ali'yi, Hz. Muhammed'i ve Ehl-i beyt'i canları kadar severler, çünkü Allah'ın öz nurundan müteselsildirler, gök ve yer hürmetleri için yaratılmıştır"⁴³ demekle yetinir, Ali'nin ulûhiyyetine yönelik şehâdeti inkâr eder. Yazar aynı kitabın başka bir yerinde ise Hz. Peygamber mi'raca çıkarken sağ tarafında "Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah", solunda ise "Aliyyün veliyyullah" ibaresinin yazılı olduğunu gördüğünü söylediğini nakleder ve müteakip sayfalarda Hz. Ali'nin imâmeti üzerinde durur.⁴⁴

38 bk. *Kitâbü ta'limi'd-diyâneti'n-Nusayriyye* (Abdurrahman Bedevî, *Tarihu mezahibi'l-İslâmiyyîn* içinde), II, 476. Eserde Allah'ın yedi defa hulûl ettiğinden bahsedilir.

39 bk. Serin, *Ehl-i beyt*, s. 57; Sonay, *Alevîlik Hakkında*, s. 20.

40 *Kitâbü'l-Mecmû'*, s. 402-403.

41 Turhaner, a.g.e., s. 32.

42 Serin, *Allah'ın Dini İslâm*, s. 58-59.

43 a.mlf., *Ehl-i beyt*, s. 81.

44 a.e., s. 26-29.

Eserlerinde iman esaslarını genel Şif anlayışlar çerçevesinde ele alan Memet Mullaoğlu ise kelime-i şehâdeti “Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resulüh ve eşhedü enne Aliyyen veliyyullah” ibareleriyle zikreder. Aynı eserin başka bir yerinde ise “Bizler her zaman ‘La ilâhe illallah Muhammedün resûlullah Aliyyen veliyyullah’ diyen insanlarız” der.⁴⁵

Görüldüğü gibi Nusayrî önderlerinin eserlerinin hiçbirisinde kelime-i şehâdet *Kitâbü'l-Mecmû*’da verildiği biçimde ortaya konmaz. Şeyhler bu konuda da otantik anlayışlarını gizlemeye devam edip “genel İslâmî anlayışı” aynı zamanda kendi gerçek anlayışları gibi sunarlar.

c) “Mâna, İsim, Bab” Üçlüsü ve Yaratılış İnancı

Nusayrîlik’te “mâna, isim, bab” merkezî bir öneme sahiptir. Bu üçlüde “mâna” Ali, “isim” (veya hicap) Muhammed, “bab” ise Selmân-ı Fârisî’dir. Bunlar “ayn-mîm-sîn” sembolleri ile gösterilir. *Kitâbü'l-Mecmû*’da dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on bir, on iki, on üç ve on dördüncü sûrelerde bu semboller vurgulu bir şekilde tekrar edilir. *Kitâbü'l-Mecmû*’un dördüncü sûresinde “yaratılış” konu edilirken de Ali’nin Muhammed’i, Muhammed’in Selmân’ı, Selmân’ın da beş şerefli yetimi, onların da âlemi yarattığı⁴⁶ belirtilir.

Türkiye’deki Nusayrî önderlerinin yazdığı eserlerde bu sembollerin ve yaratılış meselesinin nasıl ele alındığına daha doğrusu ele alınıp alınmadığına bakıldığında yine yukarıdaki inanç konularıyla ilgili ortaya çıkan manzaranın söz konusu olduğu görülür. Yirmi civarındaki eserin üçü hariç diğerlerinde ne bu sembollerden ne bu sembollere göre kurgulanmış bir yaratılış anlayışından bahsedilir. Üç eserde ise konulara yazarların tabii iradelerinin sonucu olarak değil, kendilerine açıkça Nusayrîler’in bunlara inanıp inanmadıkları ya da nasıl inandıkları sorulması vesilesiyle değinilir. Çünkü aynı yazarlar başka kitaplarında meseleyi gündeme getirmezler.

Bu üç eserden ilkinde Şerafettin Serin kendilerinin Ali’ye tapmadıklarını, fakat Allah’ın bir isminin Ali olduğunu ifade eder. Daha sonra Hz. Muhammed’in “hicâb” oluşunu vahiy meleğini halkın değil Hz. Muhammed’in görmesi şeklinde; Selmân’ın “bab” olmasını ise Hz. Peygamber’in hadisi doğrultusunda sevgi kapısı biçiminde yorumlar.⁴⁷ Bunların birbirlerini yaratması ve arkasından âlemin yaratılması meselesiyle ilgili olarak ise hiçbir beyanda bulunmaz.

Kendisine sözü edilen hususlar müstakil olarak sorulduğunda cevap vermek zorunda kalan diğer önder Memet Mullaoğlu ise, sert bir tavır sergileyerek kendilerinin Allah’tan başka ilâh kabul etmeyen, Hz. Muhammed’in nübüvvetini tasdik eden, Ali’nin de Allah’ın tek vâsisi olduğuna inanan kimseler olduğunu belirtip arkasından da “hicap”mış, “kapı”ymış bunlar bilinç altlarında yatan nefret ve kinin

45 Mullaoğlu, *Nusayrîlik Hakkında*, s. 50, 57.

46 *Kitâbü'l-Mecmû*, s. 404.

47 Serin, *Ehl-i beyt*, s. 54-56.

yaratığı hayal ürünüdür. Neyin kapısı? Allah bir evde mi oturuyor ki onun kapısı olsun? Sonra bu kapı insan olur mu?” demektedir. Yazar bu sembolleri reddettiği için tabiatıyla bunların birbirlerini ve âlemi yaratmalarını da söylemez. Şeyh, yaratılıştan söz ettiği eserinin ilgili bölümünde ise Nusayrîler’in dört ilâhî kitapta anlatıldığı gibi bir yaratılış anlayışına sahip olduklarını ifade eder.⁴⁸

Mustafa Bedri Sonay da benzer görüşler dile getirdikten sonra yaratılışla ilgili olarak “Allah’tan başka bir yaratıcı olamaz. Kâinattaki bütün varlıklar Allah’tan başka bir güç tarafından idare edilemez. Filân şahıs filânı yaratmış, bu filân da başka şahısları yaratmış demek mantıksız bir felsefe olup Kur’an’ın ahkâmına ters düşer⁴⁹” der.

Açıkça ortaya çıktığı üzere bugünkü Nusayrî yayımlarda “mâna-isim-bab” anlayışı ve yaratılış telakkisi bakımından gerçekte inandıkları anlayışları çağrıştıracak hiçbir yaklaşım bulunmamaktadır.

Sonuç

Türkiye’de Nusayrî önderleri tarafından kaleme alınan eserlerin hiçbirinde Nusayrîliğin temel kaynağı *Kitâbü’l-Mecmû*’da yer aldığı şekliyle Ali’nin ilâhlığı, bu ilâhlığın ifade edildiği kelime-i şehâdet, “mâna, isim, bab” üçlüsü ve yaratılış telakkisi yer almaktadır. Sadece üç eserde ulûhiyyet izâfesi söz konusu olmaksızın Ali’nin beşer üstünlüğüne sınırlı göndermeler yapılmış, üç eserde hicap ve bab anlayışına işaret edilmiş, ikisinde tamamen inkâr edilirken diğerinde varlığına işarette bulunulmakla birlikte içeriği farklı biçimde tasvir edilmiştir.

Nusayrî önderlerinin yazdığı kitaplarda inanç konularının ele alınışı ile halen toplumda kutsal kabul edilip klasik değerini koruyan “ana kaynak” *Kitâbü’l-Mecmû*’da belirtilen inanç konularının birbirleriyle örtüşmemesi hatta çelişmesi gerçeği birtakım soruları akla getirmektedir. Neden önderler inanç konularını inandıkları ve topluma öğrettikleri gibi kaleme almamıştır, bütün neşriyat bir “takiyye”den mi ibarettir, eserlerin güvenilirlik değeri nedir?

Bu makale söz konusu soruları cevaplandırmak üzere kaleme alınmamış olmakla birlikte bazı ana noktalara işaret etmekle yetinilebilir:

a) Mezhepler tarihi kaynaklarında aşırı bir Şîî fırka olarak tanımlanan Nusayrîlik ortaya çıktığı dönemden itibaren sahip olduğu “gâli” düşünceleri dolayısıyla tepki çekmiş, hem genel İslâmî anlayışa mensup zümreler hem de merkezî otoriteler tarafından ağır suçlamalara mâruz kalmıştır. Bu suçlamalar bazan baskılara kadar varmış, Büveyhoğulları (334-447/945-1055) hânedanlığı hariç hemen bütün idareciler olumsuz tavır takınmış, kimi zaman da şiddete dayalı saldırılar söz konusu olmuştur. Toplumun yaşadığı bu ağır şartlar kendilerinden koştukları Şîa’da öteden beri var olan takiyye (inançları gizleme) ilkesini daha sıkılaştırmış ve giderek mezhebin en önemli prensiplerinden biri haline getirmiştir. Öyle ki kaynaklarında bu prensibe riayet etmeksizin

48 Mullaoglu, a.g.e., s. 67-68.

49 Sonay, a.g.e., s. 31.

mezhebin inançlarını başkalarına ifşa etme en büyük suç sayılmış, bu suçu işleyenlerle ilgili ağır ifadelere yer verilmiştir. Söz gelimi "Allah'ın Ali'ye beşer sûretinde hulûl etmesi" sıradan insanlara söylenecek bir şey olmayıp ancak Allah tarafından seçilmiş (Nusayrî) kimselere bildirilir. Bir kimse "gizliliğe" riayet etmeyip bu sırları başkalarına yayarsa öldüğü zaman toprak onun bedenini kabul etmez ve hayvan sûretine sokularak yeryüzüne döndürülür.⁵⁰ Bu çerçevede sırları başkalarına aktarmaktan alıkoyucu birçok kesin müeyyidenin bulunduğu, Nusayrî inancında şahsî düşüncesi ne olursa olsun bir Nusayrî'nin hele bir Nusayrî önderinin bunları aşarak mezhebin inanç manzumesini herkesin okuyabileceği bir eserde ortaya koyması asla mümkün değildir.

b) Nusayrîler'in kendilerine has bir sosyal yapısı vardır. Çeşitli kabile ve bunlara bağlı küçük sülâlelerden oluşan bu sosyal ağ, kendi içinde güçlü bir kenetlenmeye sahiptir. Dinî önderlik (şeyhlik) tamamen soya bağlı bir olaydır. Her kabilenin mezhep içindeki alt gruplanmalardan (Haydarlık-Kilâzilik) hangisine mensup olduğu bellidir. Geçmişte "içe kapanarak" varlığını sürdüren, daha doğrusu "içe kapanmayı" varlığını sürdürmenin şartı gören toplum, diğer inanç gruplarıyla olan ilişkilerine âzami titizlik göstermiştir. Baştan beri farklı inanç mensuplarının kendileri hakkında bilgi sahibi olmalarının kendilerine sürekli zarar verdiğini gören toplum, çareyi başkalarına karşı inançlarını gizlemekte bulmuştur. Bu, bugün de aynı katılıyla sürmektedir. Nitekim uygun yaşa gelip belli aşamalardan geçerek mezhebe kabul edilen bir gence-yukarıda kısaca temas edilen ve Ali'nin ulûhiyeti çerçevesinde şekillenen anlayışlardan ibaret olan-"sırları" başkalarına anlatmayacağına dair çok kuvvetli yemin ettirilmektedir. Toplumda bu yemine bağlılığı denetleyecek güçlü bir kontrol mekânizması geliştirilmiştir. Günümüzde özellikle farklı inanç gruplarıyla birlikte yaşanan bölgelerde bu mekânizmanın gücü azalmaktaysa da halen etkisini devam ettirmektedir. Dolayısıyla sıradan bir Nusayrî mensubu şöyle dursun önder konumundaki Nusayrî şeyhlerinin yazdıkları eserlerde yeminlerine uymamaları ve "sırları" üstelik yazılı olarak anlatmaları kolay kolay göze alınabilecek bir şey değildir.

c) Temel karakteristiği itibarıyla "bâtınî" bir fırka olan Nusayrîlik diğer bâtınî fırkalar gibi sağlam bir metodoloji geliştirmemiş, bunun neticesi olarak da tutarlı, disiplinli ve "savunulabilir" bir inanç sistemi oluşturamamıştır. Samimi olarak kendisini İslâm'a nispet eden mezhep, benimsediği "inanç ve anlayışları" İslâm'ın ana kaynağı Kur'an'la iribatlandırabilecek güçlü bir yöntemden yoksunluğunu bilmektedir. Dolayısıyla Nusayrî inançlarının gizliliğine son verilip açık biçimde ortaya konulması hem Kur'an âyetleri, hem de Peygamber'in hadisleri itibarıyla temellendirilebilecek ya da böyle bir temellendirme genel geçer kurullarla sunulabilecek bir mahiyet taşımamaktadır. Bu durum gerçek Nusayrî inançlarının "gizlenmesini" âdeta zorunlu kılmaktadır. Tabii olarak da Nusayrî önderleri öteki sebeplerle birlikte bu noktayı da göz önünde bulundurarak yazdıkları eserleri genel İslâmî anlayışa uygun biçimde kaleme almakta, kendi "gerçek" inançlarını yansıtmamaktadırlar.

50 Klasik kaynaklar ve konunun detayı için bk. Muhammed Ahmed el-Hatîb, a.g.e., s. 385-389.

Nusayrîler bir-birbuçuk asırdan beri kendilerini daha sık sorgulamaktadır. Ana kimlik olarak kabul ettikleri İslâm'ın temel kaynağı Kur'an, modern bilimlerin ortaya koyduğu ontoloji anlayışı ve müslüman çoğunluğun İslâm telakkisi bu sorgulamada başlıca yardımcı unsur olarak dikkate alınmaktadır. Bu anlamda günümüz Nusayrî önderleri diğer inanç gruplarına mensup kimselerle görüşmekte, sınırlı oranda da olsa İslâm dünyasında telif edilen çalışma ve araştırmaları incelemekte olup çok muhtemeldir ki bir ölçüde bunların etkisinde kalmaktadırlar. Tabiatıyla bu bilgiler kendi kimliklerini inkâr etmeksizin kaleme aldıkları eserlere muhtelif derecelerde yansımaktadır.

Yaptığımız alan araştırmalarına göre, Alevî/Nusayrî toplum, yazılan bu eserlerin dinin "zâhir"ini ifade etmeye dönük olarak kaleme alındığını, gerçekte kendi "bâtınî" inanç ve anlayışlarını yansıtmadığını, esasen yansıtmak üzere yazılmasının imkânsız olduğunu bilmektedir. Bu vâkıa mezhebe kabul edilip kendisine "Nusayrî inançları" öğretilenlerin olduğu kadar, "henüz mezhebe kabul sürecine girmemiş" kimselerin de mâlumudur.

Sonuç itibariyle Nusayrî önderlerinin yazdığı eserlerde mezhebin "gizli inançları"nın açıklanması söz konusu değildir. Esasen yukarıda belirtilen üç sebep yeniden değerlendirilerek toplumda farklı bir anlayışın geliştiği müşahede edilmedikçe, Nusayrî önderlerinin bugüne kadar yazdıklarında olduğu gibi bundan sonra yazacaklarında da "gizlilik" prensibinin ihlâl edileceğini ve "sırlar"ın ortaya konacağını beklememek gerekir.